

Тетяна ЗАБОЛОТНА,
orcid.org/0000-0003-1407-1283
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) taniazab@gmail.com

НЕВЕРБАЛЬНІ ТА ВЕРБАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ СПІЛКУВАННЯ ЯК ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ

У статті йдеться про маркери невербальної та вербальної поведінки в художніх текстах. На сьогодні спостерігається зростання інтересу до вивчення гендерних особливостей передачі емоційних станів персонажів, вербальна і невербальна реалізація яких ще не повністю досліджена як в теорії комунікації, так і в теорії художнього твору. Внаслідок чого в лінгвістиці з'явився етимологічний напрямок, в якому активно розробляється проблематика «емоцій» та засобів їх вираження в структурі мови художнього тексту. Підкреслено, що вираз очей – важлива деталь у створенні психологічного портрета літературного героя, вираження його ставлення до інших. Саме очі можуть виражати готовність до комунікації, контроль над партнером і його поведінкою. Такий кінетичний засіб, як вираз обличчя, письменники майстерно використовують для реалістичного зображення літературних героїв, для відтворення їхніх переживань і почуттів. Лексеми на позначення рухів тіла й жестів презентують етнокультурні системи поведінки. Як важливий зображальний засіб відзначено маркери невербальної етикетної поведінки українців. У «лінгвістиці емоцій» одним із першочергових завдань є вивчення автентичних текстів, які виражають «світ емоцій головних героїв», зокрема тих вербальних і невербальних засобів, за допомогою яких виражається їх ставлення до тих чи інших людей, явищ, фактів, передаються почуття та емоції.

Пріоритетним напрямом при проведенні дослідження стало вивчення гендерних особливостей вираження емоцій засобами вербальної і невербальної комунікації. Мовних засобів, які передають позитивне та негативне емоційне забарвлення мови на лексичному та синтаксичному рівнях, тобто слів, словосполучень, речень, фразеологічних одиниць, граматичних конструкцій, які надають певному елементові висловлювання більшої виразності, підкреслюють колоритність мови з метою привернення уваги читачів.

Ключові слова: невербальна поведінка, комунікація, кінетичні невербальні засоби, контакт очей, хода, жести.

Tetiana ZABOLOTNA,
orcid.org/0000-0003-1407-1283
Ph.D. in Philology,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology,
Translation and Teaching Methodology
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) taniazab@gmail.com

NON-VERBAL AND VERBAL COMPONENTS OF COMMUNICATION AS A MEANS OF EXPRESSING EMOTIONS

The article deals with non-verbal and verbal behavior markers in artistic texts. Today, there is a growing interest in studying the gender peculiarities of conveying the emotional states of characters, the verbal and non-verbal realization of which has not yet been fully explored both in the theory of communication and in the theory of fiction. As a result, an etymological trend has emerged in linguistics, which is actively developing the problem of «emotions» and the means of their expression in the language structure of a literary text.

In the «linguistics of emotions» one of the primary tasks is to study authentic texts that express the «world of emotions of the main characters,» in particular, those verbal and non-verbal means by which their attitude to certain people, phenomena, facts is expressed, and feelings and emotions are conveyed. It was emphasized that the expression of the eyes is an important part in creating a psychological portrait of a literary hero, an expression of his attitude towards others. It is the eyes that can express readiness for communication, control over the partner and his behavior. Such kinetic means as face expression is skillfully used by writers to realistic representation of literary heroes and reproduction of their emotions and feelings. Lexeme on the notation of body movements and gestures present ethnocultural behavioral systems. Markers of non-verbal etiquette behavior of Ukrainians are noted as an important pictorial tool.

The priority of the research was to study the gender peculiarities of expressing emotions through verbal and non-verbal communication. Language means that convey positive and negative emotional coloring of language at the lexical and syntactic levels, i.e. words, phrases, sentences, phraseological units, grammatical constructions that give a certain element of the statement more expressiveness, emphasize the colorfulness of the language in order to attract the attention of readers.

Key words: nonverbal behavior; communication, kinetic nonverbal means, eye contact, walking, gestures.

Постановка проблеми. Дослідження емоційного мовлення, з урахуванням гендерної складової, в сучасній лінгвістиці є актуальною і водночас складною проблемою як через існування різних точок зору стосовно включення емоційності до сфери лінгвістичного аналізу, так і через відсутність системного опису її характеристик. Тому опис вербальних і невербальних засобів вираження емоцій становить науковий інтерес для лінгвістики.

Емоції – це одна з форм відображення світу, що позначає душевні переживання, хвилювання, почуття. Емоції багатогранні – вони зачіпають почуття і досвід, фізіологію і поведінку, форми пізнання та концептуалізації. Емоція об'єднує в собі різні явища: емоційні реакції, які мають свій аналог у зовнішніх засобах вираження; емоційні стани, пов'язані з внутрішнім емоційним переживанням, які не мають зовнішнього прояву.

Аналіз досліджень. В останні роки з'явилася значна кількість наукових праць, що висвітлюють проблеми засобів вербального в невербального вираження емоцій, Н.М. Бобер (аналізує іменники, що позначають емоції в англійській мові); М.В. Гамзюк (розуміє під емотивністю мовне вираження емоцій); С.В. Гладьо (досліджує емотивність художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської прози)); Н.К. Гранько (розглядає емоції у психологічному та лінгвістичному аспекті); П. Еккерт (аналізує гендерні відносини та їх мовне вираження); К. Ізард (виділяє широкий спектр базових емоційних станів); А.М. Копера (висвітлює особливості відтворення невербальних засобів комунікації у художній літературі); І.Я. Ліпковська (вивчає гендерні відмінності в уживанні слів з емоційно-експресивною оцінкою); І.М. Літвінчук (називає емотивністю результат інтелектуальної інтерпретації емоційності, що транслюється в мові та мовленні); А.П. Мартинюк (досліджує особливості конструювання гендеру в англійському дискурсі); О.О. Селіванова (розуміє під емотивністю у сучасній мовознавчій науці складову конотативного компоненту у семантичній структурі мовної одиниці, який репрезентує емоційне ставлення носіїв мови до позначеного).

Мета статті дослідити, виділити і проаналізувати гендерні особливості вираження емоцій засобами вербальної і невербальної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Варто розглянути тлумачення поняття «емоція» (фр. *émotion* від лат. *emovere* «збуджувати, хвилювати»), як одну із форм відображення світу, що позначає душевні переживання або хвилювання. Слід також наголосити, що емоції – це ті безпосередні переживання, які фіксуються в мовленні людини. Вони багатогранні, стосуються як біологічного, так і духовного рівня існування людини, її поведінки і досвіду.

Існує багато емоцій та їх проявів, зокрема значна кількість емоцій є зафіксованими у тлумачних словниках. Різноманітні переживання почуттів зовнішньо виявляються у специфічному виразі обличчя, так званій емоційній масці, позі, інтонації голосу. Вони свідчать про певний емоційний стан людини. Таких емоційних станів багато, а кожному з них властивий свій набір психологічних характеристик і особливостей зовнішніх ознак. У всі часи люди відчували і будуть відчувати одні й ті ж почуття: радість, горе, любов, смуток, накопичуючи величезний емоційний досвід.

Загальноприйнятим є розмежування емоцій за аксіологічним знаком (позитивні та негативні) і модальністю (радість, інтерес, сум тощо).

Під вираженням емоцій розуміють їх опосередкування, маніфестацію у мовленні, що супроводжується внутрішнім та зовнішнім переживанням (Мац, 2021).

Існує два способи вираження емоцій: вербальний (за допомогою мовних засобів) та невербальний (міміка, жести, пантоміміка тощо). Треба визнати, що другий спосіб переважає над першим, оскільки емоція – це короткотривале почуття і ми нерідко відчуваємо труднощі, намагаючись підібрати найбільш влучні мовні засоби її вираження. Сутність механізму опосередкування емоцій у мовленні пояснюється таким чином – людина здатна відображати в мові не просто навколишній світ, а тільки те, що необхідно на даний момент, що видається для неї значним. Цей процес регулюють емоції, які виступають у ролі посередника між світом і його відображенням у мові.

Емоції як психічне явище відтворюють у свідомості людей їх емоційне ставлення до дійсності. Емоційні оцінювання дійсності відображаються в семантиці мовних засобів, що використовуються для вербалізації переживань (Мац, 2021).

На синтаксичному рівні для вираження емоцій можуть вживатися окличні, питальні, еліптичні, інвертовані речення, вставні елементи. Чим вищий ступінь емоційного напруження, тим вищий ступінь дезорганізації синтаксичної структури. Перерваність, повтори, незакінченість синтаксичних конструкцій характерні для високої концентрації емоцій.

Хоч і неможливо виділити набір синтаксичних структур, що використовуються для вираження певної емоції, все ж можна простежити деякі закономірності. Наприклад, для вираження подиву характерні питальні, питально-заперечні структури, повтори, перервані та незакінчені речення. Окличні речення та дезорганізація структури часто вживається для передачі негативних почуттів.

Лінгвістика емоцій як наука сформувалася у ХХ ст. на основі психології та традиційного мовознавства. Проте, до середини 70-х років проблема вираження емоцій не була основною в лінгвістиці, а роботи на цю тематику з'являлися досить рідко, та й взагалі, не становили великого інтересу.

З розвитком гуманістичної лінгвістичної парадигми, головні засади якої ґрунтуються на концентрації уваги на носіїві та користувачу мови та їх психології, проблема емотивності мови стає однією з провідних, висуваються різні концепції. Постають питання «мовної вербалізації та концептуалізації» та «категоризації емоцій», виникнення емоції, «чи виходить вона зі слів і зворотів, чи йде від особистості, яка промовляє фрази», чи вона є поняттям мовним, чи когнітивним (Разуванова, 2021).

Сьогодні, після десятків років досліджень у галузі лінгвістики, вивчення емоцій, на думку науковців, вийшло на новий рівень (Разуванова, 2021).

Дослідники зауважують, що на відміну від французьких лінгвістів, які дотримувалися думки, що лише деякі слова мають емоційний компонент, а більшість словникового запасу мови має нейтральне забарвлення, інші психолінгвісти вважають такий поділ неправильним і переконані, що кожне слово може мати емоційний заряд.

В англійській мові, як і в будь-якій мові, репрезентація емоцій здійснюється трьома способами:

- 1) лексика, що називає емоції;
- 2) лексика, що описує емоції;
- 3) лексика, що виражає емоції (Бобер, 2021: 21).

Оскільки, розрізняють два способи вираження емоцій (вербальний та невербальний) або, як їх ще називають «Verbal language» та «Body language». Тому, існує як мінімум дві семіотичні системи емоцій, які ще недостатньо вивчені. Так, судячи з того, що вже описано та систематизовано, було встановлено, що вербальний спосіб вираження емоцій переважає над невербальним у ряді характеристик, зокрема «надійності, швидкості, прямої, ступені відвертості і якості (сили) декодування одержувачем» (Разуванова, 2021).

Професор Р. Бердвіссл провів дослідження у ході якого виявив, що словесна лексика складає менше 35%, в той час як за допомогою невербальних засобів спілкування передається більше 65% інформації. А. Мейєрабіан відводить словесній інформації 7%, інтонації – 38% і невербальним сигналам – 55% (Співвідношення вербальних і невербальних...). Це пояснюється тим, що не все можна передати за допомогою мови, адже мова бідніша за дійсність. Окрім того, вербалізація емоцій не є точною, бо емоції ніколи не трапляються в чистому вигляді.

Деякі вчені пропонують розрізняти лексику, яка лише позначає емоції, і лексику, яка виражає їх (Березовська-Савчук, 2018: 110).

Загальна думка щодо класифікації емоцій полягає у їх чіткій дихотомії, тобто поділі за типом оціночного знака на негативні і позитивні. Порівнюючи лексику з цієї точки зору, можна виявити, що у багатьох мовах емотивів із негативною оціночною семантикою в кількісному відношенні більше, ніж емотивів із позитивною оцінювальною семантикою в кількісному (Разуванова, 2021).

Існують й інші класифікації емоцій. Учені-психологи вирізняють фундаментальні або базові емоції, кількість яких варіюється з погляду представників різних шкіл. Популярною є класифікація, запропонована американським психологом К. Ізард. Вчений виділяє такі базові емоційні стани: задоволення, інтерес, презирство, сум, сором, гнів, здивування, відраза (Izard, 2007: 266). Наприклад, емоція здивування є короткочасною емоційною реакцією на раптові події, яка не має чітко вираженого позитивного або негативного забарвлення. У момент виникнення вона гальмує всі попередні емоції і спрямовує увагу на подію, яка її спричинила (Шидловська, 2021).

Більшість вчених класифікує емоції на позитивні та негативні. Така класифікація є дещо узагальненою, а самі поняття «позитивні, негативні емоції» потребують деякого уточнення. До негативних емоцій належать гнів, смуток, відраза, обурення (Izard, 2007: 68). Інколи спалахи гніву,

страху можуть сприяти виживанню особи, тоді як невинуваті, безпричинні спалахи гніву мотивують появу негативних емоцій.

Польська дослідниця, А. Вежбицька, класифікує типи емоцій таким чином:

1) емоції, пов'язані з «поганими речами» (sadness «смуток», unhappiness «нещастя», distress «горе», sorrow «сум», grief «сум», despair «відчай»);

2) емоції, пов'язані з «гарними речами» (joy «радість», happiness «щастя», contentedness «задоволеність», pleasure «задоволення», delight «захват», excitement «збудження»);

3) емоції, пов'язані з людьми, які скоїли погані вчинки, що викликають негативну реакцію (fury «ярість», anger «злість», rage «лють», wrath «гнів», madness «божевілля»);

4) емоції, пов'язані з роздумами про самого себе, самооцінкою (remorse «каяття», guilt «провина», shame «сором», humiliation «приниження», embarrassment «знякковість», pride «гордість», triumph «тріумф»);

5) емоції, пов'язані із ставленням до інших людей (love «кохання», hate «ненависть», respect «повага», pity «жаль», envy «зздрість») (Wierzbicka, 1999).

Невербальну комунікацію нерідко визначають як паралінгвістичну, тобто таку, що перебуває за межами сфери лінгвістики, але пов'язаної з нею. До паралінгвістики відносять мову жестів і звукові коди. З іншого боку, паралінгвістикою вважають не безпосередньо невербальну комунікацію, а лише її частину – звукові елементи, що супроводжують мову. Т.Ф. Осіпова висловлює думку про те, що межа між вербальною і невербальною комунікацією досить нечітка. Наприклад, інтонація, що є лінгвістичним елементом, водночас слугує паралінгвістичним компонентом (Осіпова, 2019).

У сучасному мовознавстві панівною є думка про те, що невербальні засоби мають перевагу над вербальними, адже в процесі комунікативної взаємодії реципієнт схильний більше довіряти невербально репрезентованій інформації, ніж словесним повідомленням (Передон, 2018).

Поняття невербальних засобів комунікації у лінгвістичних дослідженнях має різні визначення:

1. Несловесні засоби, які супроводжують мовне спілкування та беруть участь у передаванні інформації.

2. набір компонентів немовного характеру, які мовець створює в результаті фізичної (жестово-рухової та голосової) діяльності під час комунікації та використовує поряд із вербальними засобами через набуття ними комунікативної значущості в процесі спілкування.

3. Елементи комунікативного коду, які мають немовну (але знакову) природу і разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень (Бацевич, 2004).

На відміну від вербальних засобів спілкування, які передають інформацію репрезентативного характеру, невербальні засоби комунікації слугують для передачі оцінної інформації, допомагають визначити ставлення мовця до самої інформації і / чи адресата.

Засоби невербального спілкування поділяються на:

а) паралінгвістичні (акустичні або звукові, тобто пов'язані з промовою – інтонація, гучність, тембр, тон, ритм, висота звуку, мовні паузи та їх локалізація в тексті);

б) екстралінгвістичні, тобто не пов'язані з промовою засоби комунікації – сміх, плач, кашель, зітхання, скрегіт зубів, «шмигання» носом тощо;

в) тактильно-кінестетичні (фізичний вплив – ведення сліпого за руку, контактний танець та ін; такесика – потиск руки, ляскання по плечу);

г) ольфакторні (приємні і неприємні запахи навколишнього середовища).

д) кінетичні (погляд, рухи, пози).

Невербальні засоби комунікації, як правило, не можуть самостійно передавати точного значення (за виключенням деяких жестів). Зазвичай вони виявляються так або інакше скоординованими між собою та словесним текстом. Сукупність цих засобів можна порівняти із симфонічним оркестром, а слово – із солістом на його фоні. Неузгодженість окремих невербальних засобів значно ускладнює міжособистісне спілкування. На відміну від мови, невербальні засоби спілкування усвідомлюються і тим, хто говорить, і тим, хто слухає, не повною мірою. Ніхто не може повністю контролювати свої невербальні комунікативні дії, що часто призводить до непорозуміння, особливо коли комуніканти належать до різних культур (Ковалинська, 2014).

Для лінгвістичних досліджень особливо актуальним є питання репрезентації невербальних засобів комунікації у художньому тексті, оскільки у процесі відображення невербальних засобів комунікації у тексті автори творів художньої літератури використовують механізм трансформації невербального у вербальне. Отож читач чи дослідник літературного твору повинен уміти зіставляти мовні одиниці, що репрезентують невербальні засоби комунікації у тексті, з формою їх вираження та змістом.

Усі дослідники акцентують увагу на тому, що художня література ебагатим, надійним і досто-

вірним джерелом для дослідження виявів невербальної поведінки людини.

За твердженням деяких дослідників, «опис невербальної комунікації в художньому тексті безпосередньо пов'язаний з комунікативним процесом. Аналіз структури художнього тексту обов'язково враховує невербальні компоненти при вираженні психологічного стану і почуттів персонажів твору. Трансляція переживань та емоцій персонажів здійснюється не тільки вербально, але й за допомогою засобів невербальної комунікації, причому автори художніх творів нерідко дають навіть більш переконливий опис емоційного життя людини, ніж це роблять психологи» (Бабій, 2021).

У сучасних дослідженнях заслуговує на увагу думка про те, що у процесі дослідження текстів важливим є оволодіння не тільки специфічними для конкретної культури мімікою та жестами, але й мовними засобами їх репрезентації (Бабій, 2021).

Мовні репрезентації невербальних засобів комунікації мають такий функційний потенціал у художньому тексті:

1) безпосереднє вербальне зображення невербальних засобів комунікації (номінативна функція);

2) вербальне зображення невербальних характеристик, що виражають важливу для комунікації інформацію (комунікативна функція);

3) словесний опис особливостей особистості, значущих для створення образу художнього твору, зокрема мова йде про використання лексем на позначення душевного стану, настрою, поведінки, соціального та професійного статусу персонажа (описово-характеризувальна функція);

4) вербалізація-коментар щодо глибинних смислів, виявлених в невербальній поведінці персонажа (інтерпретативно-пояснювальна функція);

5) суб'єктивне сприйняття невербальної поведінки – експресивність, образність, асоціативність вербальних репрезентацій (образно-оцінна функція) (Барташева, 2004: 118).

Виокремлені функції номінацій невербальних засобів комунікації дають змогу зробити висновок, що не тільки невербальні засоби комунікації, а й їхня словесна (вербальна) репрезентація надзвичайно важливі для розуміння інформації, задоволеної автором твору.

Окрім, вище описаного зазначимо, що результати досліджень показують, що одна з основних проблем семантичного вивчення емотивності полягає в номінації емоцій, їх описі та вираженні у висловлюванні. Це не випадково, оскільки будь-яке слово одночасно і називає, і узагальнює, і позначає. При цьому, з одного боку, для вира-

ження якої-небудь конкретної емоції в подібних ситуаціях можуть бути використані вельми різні мовні або мовленнєві засоби, – з іншого боку, для вираження різних емоцій можуть використовуватися одні й ті ж одиниці та механізми. Більше того, існують емоції, які не можливо позначити словами, хоча вони виражаються лексичними, просодичними або паралінгвістичними засобами (наприклад: усміх, блиск очей тощо).

У процесі теоретичного осмислення вказаних феноменів стало очевидним, що вираження емоції та емоційний вплив у мовленні здійснюється завдяки емотивній функції мовних одиниць, обумовленій емотивною семантикою, яка реалізується емотивами, що актуалізуються в специфічних контекстах.

Серед емотивної лексики часто зустрічаються слова, які належать до так званого зниженого стилістичного тону: колоквиалізми, діалектизми, сленгізми, жаргонізми, вульгаризми. Використання таких слів у мові художнього твору викликане певними прагматичними цілями і створює жвавість та наочність живого мовлення персонажів.

Отже, ефективним засобом передачі емоційних переживань у художньому тексті є використання мовних (вербальних) засобів на всіх рівнях мовної системи: фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному та стилістичному. Кожний рівень має свою низку мовних і не мовних засобів для репрезентації емоцій.

Гендерні особливості репрезентації емоційних станів через мовну картину світу – це сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого й жіночого бачення, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку. Гендерні відношення у мові зафіксовано у вигляді мовних стереотипів, які накладають відбиток на людину, в тому числі й на її мовленнєву особистість, а також на процеси її мовної соціалізації. Зрозуміло, що жінка та чоловік внутрішньо переживають і зовнішньо виражають емоції по-різному. Відомо, що у процесі будь якої комунікації прийняті певні гендерні стереотипи проявів емоцій. Різноманітні переживання почуттів зовнішньо проявляються у специфічному виразі обличчя, так званій емоційній масці, позі, інтонації голосу – невербальна комунікація. Таких емоційних станів багато, а кожному з них властивий свій набір психологічних характеристик і особливостей зовнішніх ознак.

Вже загальноприйнятим як у науковому дискурсі, так і в буденному спілкуванні стало твердження про те, що жінки є більш емоційними і мають більш розвинену інтуїцію, ніж чоловіки. Причому це твердження характерно для представ-

ників різних культур. Емоційність розглядають як одну із найістотніших характеристик жіночності, як правило, протиставляючи її чоловічій раціональності (Степанюк, 2014: 40).

Р. Лакофф одна із перших досліджувала мовну поведінку жінки. За Р. Лакоффом, мовна поведінка жінки є більш невпевненою, якщо порівнювати з чоловічою, менш агресивною, більш гуманною (Lakoff, 1975: 174). Чоловіки ж у бесіді більш агресивні, важко йдуть на компроміси. У тексті жіноча мова наповнена біднішою лексикою, значною кількістю модальних дієслів. Жінки рідше за чоловіків жартують. Якщо ж жінка починає використовувати чоловічу мовну тактику, то вона вважається нежіночою феміністкою (Lakoff, 1975: 174). Авторка зазначає, що мовленнєва поведінка формується в залежності від того, як людина сприймає світ та від її відношення до певних речей. Р. Лакофф ставить за мету дослідити два типи лінгвістичної нерівності жінок: як їх навчають говорити та як говорять про них. За словами авторки, особу жіночого роду сприймають згідно її здатності служити чоловікові, тому навіть одні й ті ж лексичні одиниці, застосовані до нього та до неї можуть мати різний сенс (Lakoff, 1975: 4).

Інші дослідження мовлення жінок і чоловіків спростовують твердження про існування якоїсь особливої «жіночої» або «чоловічої» мови. Зокрема, було виявлено, що на особливості їхнього мовлення впливають передусім різноманітні соціальні чинники, такі, як сфера спілкування, соціальний статус мовців, їхній рівень освіти. Дослідження комунікативної поведінки чоловіків і жінок не виявили суттєвих розбіжностей у спілкуванні між представниками двох статей.

Комунікативні стилі стилі спілкування чоловіків і жінок відрізняються тим, якою мірою чоловіки і жінки враховують емоційну реакцію партнера на попередні висловлювання. Чоловік більшою мірою орієнтується на власне попереднє висловлювання, а жінка – на висловлювання комунікативного партнера.

У сфері вираження емоцій чоловікам приписують їх відсутність, твердість та холонокровність, а для жінок більш характерними рисами є чутливість, емоційність, м'якість та поступливість. Представники жіночої статі використовують слова як інструменти для вираження та дослідження своїх емоцій та занепокоєнь, що в свою чергу викликає у чоловіка жагу до вирішення питання або до захисту від чужих переживань. Таким чином, для жінки сама розмова (комуніка-

ція) і є вирішенням певної проблеми, якщо вона сприятиме покращенню її емоційного настрою.

Ш. Берн стверджував, що емоційність, тобто сила пережитих емоцій, у представників обох статей однакова, різним є лише ступінь їх зовнішнього вираження (вербалена та невербальна). У чоловіків і жінок різною є і якість вираження певних емоцій, а саме: те, що пристойно для жінок (плакати, боятися тощо), є непристойним для чоловіків, і навпаки, те, що пристойно для чоловіків (проявляти гнів і агресію), є непристойним для жінок (Степанюк, 2016: 43–44).

Гендерні відмінності у вираженні емоцій (ступінь експресивності) є більш яскраво вираженими, ніж відмінності в самих емоціях, пережитих чоловіками і жінками. Експресивність пов'язана з властивістю посилювати виразність, інтенсивність та впливову силу вербального і невербального вираження емоцій комунікаторів.

Загальним завданням експресивності є вираз або стимуляція суб'єктивного ставлення до сказаного. З боку мовця / того, хто пише, це – посилення, виділення, акцентування висловлювання, відступ від мовленнєвого стандарту, норми, вираження почуттів, емоцій і настроїв, наділення висловлювання емоційною силою, оцінювання, досягнення образності та створення естетичного ефекту. З боку читача / слухача це – утримання та посилення уваги, підвищення рефлексії, виникнення емоцій і почуттів.

Висновки. У результаті опрацювання фахової літератури з проблеми дослідження було з'ясовано, що емоції – це одна з форм відображення навколишньої дійсності, що позначає душевні переживання, хвилювання, почуття, які фіксуються в мові людини. Вони багатогранні, стосуються як біологічного, так і духовного рівня існування людини, її поведінки і досвіду.

Існує два способи вираження емоцій: вербальний (за допомогою мовних засобів) та невербальний (інтонація, міміка, жести, пантоміміка). Другий спосіб переважає над першим, оскільки емоція – це короткотривале почуття і нерідко людина відчуває труднощі, намагаючись підібрати найбільш влучні мовні засоби її вираження. Сутність механізму опосередкування емоцій у мовленні пояснюється тим, що людина здатна відображати в мові не просто навколишній світ, а тільки те, що їй необхідно в певний момент, що видається для неї значним. Цей процес регулюють емоції, які виступають у ролі посередника між світом і його відображенням у мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій Ю.А. Невербальні компоненти спілкування як засоби вираження емоцій та вивчення невербаліки у ЗЗСО (на матеріалі творів М. Коцюбинського). URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4013/%D0%91%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%B9.pdf?sequence=1&siAllowed=y> (дата звернення 24.03.2023).
2. Барташева Г.І. Взаємодія невербальних та вербальних компонентів ситуації комунікативного домінування в англomовному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2004. 23 с.
3. Бачевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Академія, 2004. 344 с.
4. Березовська-Савчук Н.А. Лексика мовної репрезентації емоції смутку (на матеріалі поетичних творів Ліни Костенко). Філологічні студії. 2018. Вип. 17. С. 99–110.
5. Бобер Н.М. Іменники, що позначають емоції в англійській мові. Львівський Філологічний Часопис. 2021. С. 21–26.
6. Ковалинська І.В. Невербальна комунікація. Київ: Вид-во «Освіта України», 2014. 289 с.
7. Мац І.І. Різновиди емоцій та способи їх вербалізації (на матеріалі англійської мови). URL: <http://eprints.zu.edu.ua/3511/1/03miiiesv.pdf> (дата звернення 18.03.2023).
8. Осіпова Т.Ф. Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен вербалізації невербаліки : монографія. Харків, 2019. 388 с.
9. Передон Н.О. Вербальні та невербальні засоби реалізації стратегій і тактик учасників комунікативної ситуації «примирення» (на матеріалі англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук. Херсон, 2018. 260 с.
10. Разуванова Ю.Г. Мовні засоби вираження емоційного стану радості (на матеріалі твору Сомерсета Моєма «Театр»). URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/30575/1/Razuvanova%20Yu.H.%20Movni%20zasoby.pdf> (дата звернення 24.03.2023).
11. Співвідношення вербальних і невербальних сигналів у спілкуванні. URL: <https://buklib.net/books/36742/> (дата звернення 29.03.2023).
12. Шидловська В.О. Поняття емоції, емоційності та емотивності у сучасній лінгвістиці URL: eprints.zu.edu.ua/.../Поняття%20емоції%20с%20емоційності%20та%20емотивності%20у%20сучасній%20лінгвістиці.pdf (дата звернення 29.03.2023).
13. Izard C.E. Basic Emotions, Natural Kinds, Emotion Schemas, and a New Paradigm. *Perspectives on Psychological Science*. 2007. Vol. 2, No. 3. P. 260–280.
14. Krahl S. *Kleines Wörterbuch der Stilkunde*. Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1975. 442 p. 86 75.
15. Lakoff R., *Language and Woman's Place*. New York: Harper, 1975. 309 p.

REFERENCES

1. Babii Yu.A. Neverbalni komponenty spilkuvannia yak zasoby vyrazhennia emotsii ta vuvchennia neverbaliky u ZZSO (na materialii tvoriv M. Kotsiubynskoho). [Non-verbal components of communication as a means of expressing emotions and studying non-verbals in ZZSO (based on the works of M. Kotsyubynskyi)]. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4013/%D0%91%D0%B0%D0%B1%D1%96%D0%B9.pdf?sequence=1&siAllowed=y> [in Ukrainian].
2. Bartasheva H.I. (2004) Vzaiemodiia neverbalnykh ta verbalnykh komponentiv sytuatsii komunikatyvnoho dominuvannia v anhlomovnomu dyskursi [The interaction of non-verbal and verbal components of the situation of communicative dominance in English discourse] 23 p. [in Ukrainian].
3. Batsevych F.S. (2004) *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky: pidruchnyk*. [Basics of communicative linguistics] Academy, 344 p. [in Ukrainian].
4. Berezovska-Savchuk N.A. (2018) *Leksyka movnoi reprezentatsii emotsii smutku (na materialii poetychnykh tvoriv Liny Kostenko)*. [Vocabulary of the linguistic representation of the emotion of sadness] *Philological studies*. issue 17. P. 99–110. [in Ukrainian].
5. Bober N.M. (2021) *Imennyky, shcho poznachaiut emotsii v anhliiskii movi*. [Nouns denoting emotions in English]. *Lviv Philological Journal*. P. 21–26. [in Ukrainian].
6. Kovalynska I.V. (2014) *Neverbalna komunikatsiia*. [Non-verbal communication]. «Education of Ukraine» Publishing House, 289 p. [in Ukrainian].
7. Mats I.I. *Riznovydy emotsii ta sposoby yikh verbalizatsii (na materialii anhliiskoi movy)*. [Types of emotions and methods of their verbalization] URL: <http://eprints.zu.edu.ua/3511/1/03miiiesv.pdf>. [in Ukrainian].
8. Osipova T.F. (2019) *Neverbalna komunikatsiia ta svoieridnist yii omovlennia v ukrainskomu dyskursi: fenomen verbalizatsii neverbaliky* [Non-verbal communication and the peculiarity of its interpretation in Ukrainian discourse: the phenomenon of verbalization of non-verbal communication] 388 p. [in Ukrainian].
9. Peredon N.O. (2018) *Verbalni ta neverbalni zasoby realizatsii stratehii i taktyk uchasnykiv komunikatyvnoi sytuatsii «prymyrennia»*. [Verbal and non-verbal means of implementing strategies and tactics of participants in the communicative situation of «reconciliation»] PhD diss. 260 p. [in Ukrainian].
10. Razuvanova Yu.H. *Movni zasoby vyrazhennia emotsiinoho stanu radosti*. [Linguistic means of expressing the emotional state of joy (based on the work of Somerset Maugham «Theatre»)]. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/pdf>. [in Ukrainian].
11. *Spivvidnoshennia verbalnykh i neverbalnykh syhnaliv u spilkuvanni*. [The ratio of verbal and non-verbal signals in communication] URL: <https://buklib.net/books/36742/>. [in Ukrainian].
12. Shydlovska V.O. *Poniattia emotsii, emotsiinosti ta emotyvnosti u suchasni linhvistytsi*. [Concepts of emotion, emotionality and emotionality in modern linguistics] URL: eprints.zu.edu.ua/.../pdf. [in Ukrainian].
13. Izard C.E. (2007) *Basic Emotions, Natural Kinds, Emotion Schemas, and a New Paradigm*. *Perspectives on Psychological Science*. Vol. 2, No. 3. P. 260–280.
14. Krahl S. (1975) *Kleines Wörterbuch der Stilkunde* VEB Bibliographisches Institut 442 p. [in German].
15. Lakoff R. (1975) *Language and Woman's Place* Harper, 309 p.